

Egy emlékalbum üzenete

A szombathelyi önkormányzat 1997 októberében 100. közgyűlése alkalmából hasonló kiadásban megjelentette a *Szombathely 1777–1927 jubiláris emlékalbumot*. Miután én is ott születtem, és a helytörténet mindig érdekelt, kértem egy példányt és egyvégtében elolvastam.

Az immár több mint hetven éve megjelent eredeti kiadás szerzői és közreműködői között több ismerőst, vagy ismerősöm atyjafiát találtam, például dr. Országh László hajdani megyei főügyészt, a Szombathelyi Szépítő Egyesület igazgatóját, aki minden bizonnyal a nagy angol szótár neves szerkesztőjének volt az édesapja; aztán Pável Gusztáv tanár urat a múzeumi könyvtár őrét, akinek – sok egyéb érdeme mellett – a szégyenletes sárga csillagos vészidőkben arra is volt gondja, hogy rendszeresen olvasnivalóval lássa el apámat úgy, hogy be sem kellett mennie a vasvázás polcokkal felszerelt könyvtárba, mert a hivatali altiszttel lakásunkra küldte ki a könyveket; vagy dr. Szendy László tisztelendő úr, aki cserkészparancsnokunknak lehetett rokona. Ám az utód olyan magasra nőtt, hogy egy cserkészújságban a számháborúról szóló cikk illusztrációja úgy ábrázolta, hogy az erdő fái fölé magasodva kémlelte a környéket, és a képaláírás azt közölte, hogy „Heuréka”, Szendy tisztelendő úr megpillantotta az ellenséget”. A közreműködők sorában szerepel még Dallmann Miklós szombathelyi könyvkötőmester, akinek fehér keménygalléros portréját is közli az album, ugyanis ő volt az iparoskör elnöke, és ő kötötte egyszer, de tartós táblák közé, a szegény diákokat segítéző egyet ingyen kölcsönzött tankönyveit.

A szöveg olvastán folyton saját emlékeim és élményeim jöttek elő, holott 1927-ben, a szerkesztés záródátumán mindössze öt éves voltam. Legelőször földrajzra és történelemre tanított, de szeretetemet és becsülésemet elsősorban azzal nyerte el máig hatóan, hogy régészkedési szenvedélyéhez nyaranta segítségül fogadta néhány diákját, köztük engem is. Mint tudható, Szombathely területén a Duna menti erődítményekhez vezető római utak egyik találkozóponyján több mint négy évszázadon át Felső-Pannónia fővárosának, Sabariának a kultúrája virágzott.

Horváth tanár úr, akit – ha nem hallotta – egyszerűen Tóninak hívtunk, pontosan tudta, hol és mit kell keresnie. A terület nagy részén, két-három ásonyomnyi mélységben nagy valószínűséggel lehet valamit találni. Még a rómaiaknál régebbi leleteket is, hiszen ez lakott terület volt sok száz évvel a római Colonia előtt is. A nyári foglalatosságok közben fontos dolgokat tanultunk a tanár úrtól: „Az emberi kíváncsiság, ha kiapadhatatlan, előreviszi a tudományt.” – „A művészeti alkotásokat, de egyéb kimagasló teljesítményeket is, akkor élvezi, érti meg az ember igazán, ha keletkezésüknek, személyi vonatkozásaiknak minél több részletét, összefüggéseik lényegét ismeri.” Megtanultuk, hogyan készültek az opálos fényű öntött üvegedények, hogy miért szépek, és hogy a szépségnek milyen sokféle meghatározása van, és hogy könnyen lehet, hogy az igazit mindmáig nem találták meg.

A leletek, a történelemórán tanultak és Szombathelynek az emlékalbumban összefoglalt históriája mind azt bizonyítja, hogy a nemzetközi kulturális hatások befogadása, a létet gazdagító szellemi és fizikai keveredés nagymértékben járult hozzá a város, de általában mindenféle emberi érték fejlődéséhez.

Szombathely első püspöke, szopori Szily János helybeli mesterekkel és számos külföldivel építtette és díszíttette a székesegyházat, miután Mária Terézia 1777 Bőjtelő havának 17. napján kelt latin dekrétumában „Fiat Episcopium Sabariense!” szavakkal megalapította a püspökséget. Az emlékalbum a templomépítő művészek, festők és szobrászok (Hefele Menyhért, Anrheit János, Maulbertsch Ferenc Antal, Dorfmeister István, Prokop Fülöp Jakab, Rumpenmayer Márton) nevén kívül is tele van német, osztrák, szlovák, délszláv, zsidó és francia, érdemeiket szerzett családok és személyiségek emlékének felidézésével, mert „mintaképei ők a régi derék szombathelyi polgároknak, akik idegen nevük és eredetük ellenére kiváló magyar hazafiak lettek” – írta a krónikás.

El kellett kerülnöm Szombathelyről, hogy észrevegyem: otthon maradt társaim mennyivel büszkébbek szülővárosuk szépségére, tisztaságára, iskolájukra és szellemére, mint sok más település szülöttjei. Horvát Boldizsár egyszerű vásáros csizmadia fiából például Kossuth, Deák és Vörösmarty barátja lett; 1848-ban Szombathely országgyűlési követévé, 1861-ben a tudományos akadémia tagjává, 1867-ben igazságügyminiszterré választották – büszkesége mégis, többször elhangzott mondása szerint az volt, hogy „Ego civis Sabariensis sum”. Holott arról is emlékezetes, hogy „ő vette ki az igazságszolgáltatást a sógor–koma rendszerre felépített akkori megyei közigazgatás kezéből, és ő törölte el a testi büntetést”. Széll Kálmán bokros miniszterelnöki teendői mellett örvendett, hogy támogathatta a szombathelyi gyermekmenhelyet, bábaképző intézetet. Koncz János neves hegedűművész, akit Itáliában csak maestrónak szólítottak, arra volt büszke, hogy ha Szombathelyen végigment a Király utcán, a polgárok örültek, hogy „hazajött a Jani”, és játszani fog a Kultúrpalota hangversenytermében.

Rengeteg ma is hasznosítható, mintának tekinthető kulturális, művészeti kezdeményezésről, sikeres és sikertelen tervről tudósítanak az emlékalbum oldalai. A vármegyei kultúregyesület képzőművészeti szakosztálya Vass Béla gimnáziumi rajztanár elnöksége idején továbbképző tanfolyamokat szervezett festők, tanárok, tanítók és iparművészek részére. Vass maga is festett, „Súlydobó” című nagyméretű olajképe hosszú évtizedekig a tornatermi folyosó falát díszítette, és mi félműveltségünket fitogtató, ógorögöt tanuló ifjoncok „mikrókefál”-nak, kisfejüknek csúfoltuk az atlétát. Nemcsak kiváló zenészek adtak hangversenyt a városban, hanem sok kamarazenekar is működött helyi erőkkal. A dalos-egyesülethez sok iskolai és műkedvelő kórus tartozott. Alkalmanként szervezett műkedvelő színtársulatok darabokat adtak elő. A magyar színészet nagyjai, közülük a szombathelyi Márkus Emília, gyakran vendégszerepelt itt.

Se szeri, se száma a huzamosan működött civil szervezeteknek, egyesületeknek, asztaltársaságoknak. Egyesek a kedves elnevezésük, mások a funkciójuk, összetételük miatt érdemelnek említést. Wälder Alajos, külföldről lett szombathelyi polgár, gyáros, építési vállalkozó és bankár volt; 40 000 téglát adományozott a kultúrpalota építéséhez, ő alapította a tűzoltó egyletet, amelynek hosszú évekig parancsnoka volt. 1885-ben alapították a Szombathelyi Szépfítő Egyesületet, amely még ma is lelkesen őrzi a város nemes hagyományait, emlékeit, épületeit.

A tuberkulózis ellen védekező vármegyei egyesület már korán zászlajára tűzte a megelőzés parancsát, és kezdeményezte az erdei iskola megalapítását. Az Emberbaráti Egylet 1823-ban alakult, és célként a kórházak, a betegápolás támogatását vállalta. Felekezeti alapon működtek jótékonykodó nőegyletek, leányegyletek. Az első világháború után gróf Cziráky József főispán felesége, amikor meghallotta, hogy nem lehet a csecsemőkelengyéhez szükséges flanelt kapni, szétbontatta lakása függönyeit, és ezek flanelbélését osztotta szét. Elégedetlenek Clubja néven is alakult asztaltársaság, a tagok az 1848-as veteránokat gyámolították. Asztaltársaságuk volt a kerékpározóknak, a tekézőknek, valamennyi sportegyesületnek. „Mikor nősülünk?” volt a neve annak a társaságnak, amely a gyermekáldást kívánta fokozni. A húszas évek elején egyházi kezdeményezésre fogházmisszió kezdett el dolgozni Szombathelyen, és megpróbált enyhíteni a rabok sanyarú sorsán.

A pénz ugyanis Szombathelyen sem volt elég soha, ezért volt szükség polgári gyámolda alapítására, már 1682-ben. A házat Hazatius Ferenc építtette és több száz évig maradt a város tulajdonában. Az izraelita hitközség is működtetett egy aggok házát, közvetlenül a MOVE, az Ébredő Magyarok székháza mellett.

Az államsegélyt iskolák építésére a XIX. század végén sem osztogatták könnyen. A premontreiek saját erőből, városi támogatással építették fel gimnáziumukat, amelynek büszkesége volt a gazdag könyvtár, a jól felszerelt természettudományi szertár és nem utolsósorban a Gotthard Jenő herényi birtokos által az alma maternek adományozott csillagda, az asztrofizikai műhely, ahová nyaranta a felsős diákok bejárhattak, hogy a fizikatanár urak, de leginkább az iskola hozzáértő pedellusa irányításával bámulhassák a mennybolt csodáit.

Háborúságokról, politikai viszályokról kevés szó esik az emlékalbumban. Megemlíttetik, hogy a Gyöngyös patak néma tanúja annak, hogyan fojtották vízébe a szent püspököket, akik a pogány isteneknek nem akartak áldozattétellel szolgálni. A kurucok és labancok harca is kap néhány sort, s közben dicséri a város vezetését, hogy a nehéz időkben a henyéséget, dologtalanságot, dorbézolást bünteti, az utcán pipázók pipáit eltöri, az árdrágítókat, hamispenzgyártókat felelőségre vonja. Az is megtudható, hogy ellentétek voltak a győri püspökséggel, mert túlságosan sok adót és szolgáltatást követelt, és nem engedte meg a híveknek, hogy papjukat maguk válasszák. Úgy látszik, a szerzők híek maradtak Mikes János püspök intéséhez (1911), miszerint „az országos politika gyűlölködésével, pártoskodásával nem szabad súlyosbítani a város vezetésének gondját és a szeretet parancsa legyen úr ebben a városban...” Így hát a proletárdiktatúra esztendejéről is csak annyit tud meg az olvasó, hogy átépítették a színház tetőzetét.

Ha már ilyen személyesre sikeredett most ez a kritika, engedjessék meg nekem még néhány személyes szó. Bátyámról, Vályi Péterről osztályfőnöke, Horváth Róbert kanonok úr közvetlenül a halála előtt azt mondotta egyik rendtársának, hogy hosszú tanári pályája során sok kitűnő tanítványa volt, de ezek között is Vályi Péter volt messze a legjobb. Közéleti tevékenysége során a nehéz időkben is sokat tett Szombathelyért. A város ezt azzal hálálta meg, hogy egy szép kis muskátlis utcát nevezett el róla. Én erre is büszke is vagyok.

Vályi Gábor

(Szombathely 1777–1927. Jubiláris Emlékalbum. Szerk. Fehér Károly. Szignatúra Nyomda és Kiadó Kft. Szombathely. Hasonmás kiadás 1997. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata.)

Alkalom az emlékezésre: a közelmúltban jelent meg Bassola Zoltán posztumusz önéletírása

A „fordulat éve”, 1948 után a demokratikus gondolkodású és előéletű szellemi, köztisztviselői és politikai elit számos tagja lett könyvtáros-szaktájékoztató. Voltak, akik addigi elfoglaltságukból kiakolbólintván mindjárt valamelyik (általában: nagy) könyvtárban találták magukat, de még többen olyanok, akik börtönbüntetésüket, internáltságukat letöltve, illetve éveken át legfeljebb segédmunkásként, értelmiségi és nem értelmiségi bedolgozóként foglalkoztatva kerültek könyvtári alkalmazásba. Ez a könyvtárba kerülési folyamat – 1956 „prolongáló” hatásából is bőven táplálkozva – eltartott egészen a hatvanas évek közepéig.

Megítélésem szerint most, amikor már semmi akadályja nincs az objektív „látatásnak”, igazán sort kellene keríteni az 1948 után elkergetett és megalázott demokratikus elit könyvtári és könyvtárügyi jelentőségének feltárására, ezt megelőzően annak bemutatására, hogy egyes tagjai milyen teljesítményeket maguk mögött tudva kezdtek meg könyvtárosi pályafutásukat, s miként álltak helyt benne éveken-évtizedeken át.

Ebből az „utilitarista” nézőpontból is külön öröm, ha a szóban forgó nemzedék egyik-másik képviselője közzétesz valamit „honnanjöttiségéből”. Vagy, ha másként már – sajnos – nem lehet, legalább, mint ezúttal Bassola Zoltán, posztumusz memoárban üzenheti meg: „Ki voltam...”

Műve 1948-ig, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adminisztratív államtitkári székének kényszerű elhagyásáig mutatja be életének fordulatait. Ezt egy 1951-ből és 1952-ből származó, a kitelepítés fenyegetettségében írt naplótöredék és egy öt inszinuáló függelék egészíti ki. [Maga a memoár 1963 táján keletkezhetett balatonfüredi gyógykezelése(i) közben, s több „elvarratlan” szála valószínűsíti, hogy folytatni akarta.]

Egyébként Bassola Zoltán jellegzetesen „self-made man” volt: amit elért, nem akármilyen színvonalú képességeinek, szorgalmasan felhalmozott műveltségének, kikezdehetetlen tisztességének és citoyen bátorságának köszönhette. Ez iránt a korántsem optimális magyar életben – a szélsőjobb és a szélsőbal korszakoktól eltekintve – azért megvolt az igény.

Életének főbb stációi: hamar elárvelt mérnök-gyerek gyermekkora nevelőszülőknél Kötcsén; szinte interetnikus környezetben, a magyar-német-zsidó lakosságú Bonyhádon gimnazista; egyetemi éveit – latin–görög szakos hallgatóként – az Eötvös Kollégiumban tölti; nevelőtanár egy fadi földbirtokosnál; elnyer egy berlini ösztöndíjat; gróf Teleki Géza nevelőtanára lesz; közben magyar szakos tanári képesítést is szerez, majd pedagógiából egyetemi doktori címet; tanár a Kölcsey Ferenc reálgimnáziumban; különféle funkciókat ért el az Országos Köz-

oktatási Tanácsban, azután a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban (az ostrom előtt és után), mígnem e főhivatal falain kívül találja magát.

E változatos pályafutásban tanárként az egyéni megközelítésre és a következetes számonkérésre szavaz. Tanügyi férfiúként a megalapozott modernizálás és a klasszikus alapok megtartása mellett teszi le a voksot. Magyaroként a nem magyarokat – a németeket, az egyéb nemzetiségeket és a zsidókat – is a mindenkire alkalmazott, azonos mércével méri, azaz a tisztesség és tehetség etalonjával. Tolerálja a másság értékeit: menlevelek tucatjaival látja el pl. a zsidó tanárokat és tanítókat.

A memoár bevezetőjében Kardos József ekként minősíti teljesen helyénvalóan Bassola Zoltán mondanivalóját: „Visszaemlékezése... azért jelentős, mert ahonnan és ahogyan ő látta az eseményeket, abból a helyzetből még kevesen adtak számot emlékeikről. És természetesen az sem mindegy, hogy mindezt hogyan közvetíti az olvasók számára. Bassola emlékirata irodalmi élményt is jelentő olvasmány. Tájélfírása, természeti képei, emberábrázolása, a szereplők megszólaltatása megnyerő, őszinte és hiteles. A politikai küzdelmek, törekvések és tragédiák közlése belesimul a magánélet kisebb-nagyobb fordulataiban, örömeibe és még gyakoribb gondolataiba.”

Eddig az önéletírás. Így hát az a Bassola Zoltán csak néhány utalás erejéig „van benne”, akit én 1960 legelején ismertem meg, illetve „aki a Könyvtártudományi és Módszertani Központ tájékoztatói osztályának alapítása [1957] óta munkatársa volt, [és] 66 éves korában [1968 végén] hosszasan betegség után” hunyt el. (Vö.: Könyvtáros, 1969. 1. sz.)

A továbbiakban a „meg nem írt” Bassola Zoltánról szeretnék megemlékezni. Rá vonatkozó emlékeim túlnyomó része a nagyjából egy éven át tartó együttmunkálkodásunk nyomán gyűlt össze.

Hátrafésült ősz haj, szemüveges-mosolygós arc, a közepesnél valamivel alacsonyabb, de felettébb arányos termet egyfelől, másokra való elmélyült figyelmeztetés, azonnali segítőkézség másfelől – ez volt az, ami már ismeretségünk első heteiben mély benyomást tett rám. Közben megtudtam róla, hogy szívbeteg, s nagyon vigyáznia kell magára. Rendszeresen járt úszni, s hogy meg ne fázzék, mindig az időjárásnak megfelelően – rétegesen – öltözött. Ezen belül mindig nett volt. Szeretett élni, „mint élni szeretnek halandók, míg meg nem halnak”.

Az a munkaszoba, ahol a régi Könyvtártudományi és Módszertani Központ földszintjén dolgozott, huzatos volt, és alig lehetett kifűteni. Emiatt reggelente pokrócba „bújt”. Sokszor megfigyeltem: előbb bal felől maga mögé kanyarította a plédet, egyik végét bal kezével gyomorszája fölé szorította, majd jobb markába kapva a másikat, amennyire csak lehetett, kinyújtotta, kicsit igazított rajta, végül nagy lendülettel belesavarta magát. Eközben nem feledkezett meg a takaró „begyűrűssel” való rögzítéséről sem. Amint leült, „termelni” kezdett, s délig alig-alig pihent valamennyit, rendszerint kollegiális eszmecserék révén. Délután is szorgalmasan tette a dolgát.

Szakfordítói-szaktájékoztatói munkakörének egy dokumentációs összetevője volt. Ezen a mai KDSZ elődjének, az akkor még szignaletikus szolgáltatásnak szerkesztésében való közreműködését kell érteni. Rá – Bóday Pál „brigadéros-sága” alatt, illetve Molnár Ágnessel és Papp Sámuellel vállalva – az idegen nyelvű folyóiratcikkek–tanulmányok címfordítása és osztályozása esett. Én revizori

és szerkesztési feladatokat láttam el a teamben, Vermes Zsuzsa (később: Ónódy Miklósné) készítette el a rekordokat. A „sajtó alá rakott” cédulahalmazt legvégül Lázár Péter, az osztály akkor vezetője ellenőrizte.

A címfordítást az említett „trojka” adatlapokra írta. Máig szemem előtt vannak Bassola Zoltán kerek, szinte guruló betűformái, az általa produkált íráskép harmonikus vonásai.

A megismert, de „meg nem írt” és a memoárban „megírt” Bassola Zoltán egy és ugyanaz: a képességek, a műveltség, a tisztesség és a bátorság dolgában a kollegiális és az önminősítés között mindössze annyi a különbség, hogy e jellemzők birtokosa időközben még tapasztaltabb lett, még keserűbb élmények részese. A KMK szabad szellemisége életének utolsó évtizedében súlyosbodó egészségi állapota ellenére is kedvező környezetet garantált számára.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum jól tette, hogy kiadta ezt a memoárt.

Futala Tibor

(Bassola Zoltán: Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomásai.
Szerk.: Jáki László, Kardos József. Bev.: Kardos József. Bp., OPKM, 1998. 423. l.)

